

Piotr Kopiec*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Polska)

TEORIA DIALOGU EKUMENICZNEGO O ZAGADNIENIACH MORALNYCH W PRACACH KOMISJI „WIARA I USTRÓJ” ŚWIATOWEJ RADY KOŚCIOŁÓW**

Streszczenie: Różnice w nauczaniu moralnym przyczyniają się do pogłębienia podziałów między chrześcijanami. Konflikty etyczno-moralne dzielą dzisiaj bardziej niż różnice doktrynalne. Obserwacje ekumenistów, zwracające uwagę na wewnątrzchrześcijański rozdźwięk w nauczaniu moralnym, od lat dziewięćdziesiątych XX w. coraz bardziej prowokują do formułowania systematycznej refleksji ekumenicznej nad tym zjawiskiem. Do najważniejszych przykładów należy grupa studyjna Komisji „Wiara i Ustrój”, która od 2006 r. prowadzi studia nad przyczynami różnic w nauczaniu etyczno-moralnym i dąży do sformułowania teoretycznych podstaw dialogu ekumenicznego nad zagadnieniami etycznymi. W efekcie prac Komisja opublikowała serię dokumentów dotyczących rozeznania moralnego w Kościołach. Autor zaprezentował w artykule rezultat badań grupy studyjnej Komisji „Wiara i Ustrój”, koncentrując się na wypracowanych przez nią dwóch ważnych elementach teorii ekumenicznego dialogu nad zagadnieniami moralnymi: źródłach rozeznania moralnego Kościołów oraz głównych czynnikach różnic w nauczaniu moralnym Kościołów. Prezentację osadził w szerokim kontekście trudności ekumenicznych wywołanych różnymi odpowiedziami na kwestie etyczne. Do osiągnięcia zadeklarowanego celu prowadzi kontekstowa analiza dokumentów będących najważniejszym rezultatem piętnastoletnich prac grupy. Należy zaznaczyć, że obecnie dokonuje się ich recepcja w poszczególnych Kościołach, stąd też przedstawione propozycje mają potencjał kształtowania nowych okoliczności dialogu ekumenicznego.

Słowa kluczowe: Komisja „Wiara i Ustrój”, etyka, rozeznanie moralne, dialog ekumeniczny, ruch ekumeniczny.

Etyka dzieli współczesne chrześcijaństwo. To krótkie stwierdzenie jest oczywiste dla każdego ekumenisty, czy ujmując szerzej, teologa. Nie trzeba jednak wykształcenia teologicznego, aby dostrzec, że różnice w nauczaniu etyczno-moralnym przyczyniają się do pogłębienia podziałów między chrześcijanami. Dotyczy to zwłaszcza toczonych dzisiaj najgłośniejszych debat: o abor-

* Adres: prof. dr hab. Piotr Kopiec; e-mail: petrko@kul.pl; ORCID: 0000-0002-0581-0737.

** Projekt finansowany w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” w latach 2019–2022, nr projektu 028/RID/2018/19, kwota finansowania 11 742 500 zł.

cji, eutanazji, sztucznym zapłodnieniu, podejściu do związków osób tej samej płci, by wymienić tylko niektóre. Często odpowiedź danego Kościoła na poszczególne pytania etyczne i moralne jest przez innych traktowana jako kryterium jego wiarygodności. Konflikty etyczno-moralne dzielą dziś bardziej niż niezgodności doktrynalne.

W ruchu ekumenicznym pojętym jako ogół relacji i działań podejmowanych przez Kościoły chrześcijańskie dla przywrócenia widzialnej jedności, kwestie etyczne były przez dłuższy czas traktowane wycinkowo. Seria dialogów międzykościelnych zapoczątkowanych po Soborze Watykańskim II oraz nauczanie organizacji ekumenicznych, takich jak Światowa Rada Kościołów, jeżeli już do nich się odnosi, to skupia się raczej na tematach „bezpiecznych”, takich jak ekologia czy pokój i pomija kontrowersyjne, dotyczące zwłaszcza ludzkiej seksualności i efektów postępu medycznego. Wywołuje to wrażenie jakiegoś braku, które jest jeszcze intensywniejsze w miarę jak rozwój technologiczny, społeczny czy kulturowy wywołują coraz to nowe zjawiska i procesy, które wymagają etyczno-moralnej oceny. Już trzydzieści lat temu Thomas Rausch dosadnie stwierdził, że cała przestrzeń pytań etyczno-moralnych stanowi piętę achillesową ruchu ekumenicznego (Rausch, 1989, s. 31).

Nie oznacza to oczywiście, że ekumenizm rezygnuje z dążeń do wspólnej postawy wobec tych pytań. Ważne wypowiedzi przedstawiające wspólne stanowiska Kościołów formułowane są na poziomie krajowym (np. w Niemczech) (Kopiec, 2005). Od kilkunastu lat coraz dynamiczniej rozwija się też ruch określany jako „ekumenizm konserwatywny”, w którym zresztą następuje odwrócenie porządku – zbliżenie między chrześcijanami jest rezultatem wspólnego dążenia do realizacji podzielanych wartości moralnych. Obserwacje i stwierdzenia wybitnych ekumenistów, zwracające uwagę na rozdźwięk w nauczaniu etyczno-moralnym i towarzyszącą mu dechrystianizację, już od lat dziewięćdziesiątych XX w. coraz mocniej prowokują ekumenicznych ekspertów do formułowania systematycznej refleksji teologicznoekumenicznej w zakresie etyki.

Przykładów takiej refleksji dostarcza grupa studyjna Komisji „Wiara i Ustrój”, która od 2006 r. prowadzi studia nad przyczynami różnic w nauczaniu etyczno-moralnym i dąży do sformułowania teoretycznych podstaw dialogu ekumenicznego nad zagadnieniami etycznymi. Członkowie Komisji nie mają oczywiście ambicji sformułowania wspólnego stanowiska nad danym zagadnieniem etycznym. Chodzi przede wszystkim o wypracowanie teoretycznego narzędzia, które dostarczałoby chrześcijanom wiedzy o naturze i przyczynach różnic w nauczaniu moralnym oraz dawałoby ogólny wgląd w nauczanie etyczno-moralne poszczególnych Kościołów chrześcijańskich. Członkowie grupy studyjnej wychodzą od doświadczenia coraz ostrzejszego wewnątrzchrześcijańskiego konfliktu moralnego i będącej jego następstwem blokady dialogu

ekumenicznego. W propozycjach Komisji podkreśla się, że różnice w sądach etyczno-moralnych sięgają głębokich warstw kształtujących osobowość i wyznaniową tożsamość i stąd też traktowane są często emocjonalnie. Dlatego też naświetlenie mechanizmów konfliktu mogłoby uczynić dialog bardziej skutecznym.

W artykule przedstawiono rezultaty prac wspomnianej grupy studyjnej, koncentrując się przy tym na wypracowanych przez nią dwóch ważnych elementach teorii ekumenicznego dialogu nad zagadnieniami moralnymi: źródłach rozeznania moralnego Kościołów oraz głównych czynnikach różnic w nauczaniu moralnym Kościołów. Prezentację osadza się przy tym w szerokim kontekście trudności ekumenicznych wywołanych różnymi odpowiedziami na kwestie etyczne. Do osiągnięcia zadeklarowanego celu prowadzi kontekstowa analiza dokumentów będących najważniejszym rezultatem piętnastoletnich prac grupy studyjnej powołanej przez Komisję. Należy zaznaczyć, że obecnie dokonuje się ich recepcja w poszczególnych Kościołach, stąd też przedstawione propozycje mają potencjał kształtowania nowych okoliczności dialogu ekumenicznego.

1. Komisja „Wiara i Ustrój” w procesie rozeznania moralnego

Na temat Komisji „Wiara i Ustrój” istnieje w polskiej literaturze ekumenicznej wiele wyczerpujących opracowań napisanych np. przez Karola Karaskiego (1986, 1996) czy też Piotra Jaskółę (2014), nie ma więc potrzeby szczegółowo ich opisywać. Niemniej jednak warto zaznaczyć, że zajmuje ona w ruchu ekumenicznych wyjątkowe miejsce, zarówno ze względu na swoją historię, jak i zakres działania. Jest (choć takie stwierdzenia zawsze mogą być dyskusyjne) najbardziej reprezentatywnym dla chrześcijaństwa zespołem teologicznym zajmującym się dialogiem doktrynalnym, a podejmowane przez nią tematy są centralne dla relacji międzywyznaniowych, są również probierzem aktualności problemów podejmowanych przez ruch ekumeniczny. To stwierdzenie wyraźnie odnosi się do różnic w ocenie zjawisk moralnych, coraz bardziej dzielących chrześcijan.

Od lat osiemdziesiątych XX w. kwestie moralne zaczęły być przedmiotem refleksji na łonie Światowej Rady Kościołów i innych organizacji ekumenicznych, weszły również już na stałe do agendy komisji „Wiara i Ustrój”. Prowadzone wtedy dyskusje nad ruchem ekumenicznym dobitnie pokazywały zależność między dwoma głównymi obszarami działania: dążeniem do widzialnej jedności chrześcijan oraz wspólnym świadectwem chrześcijan przed światem. Ponadto, Kościoły chrześcijańskie coraz mocniej były konfrontowane z ideologicznymi postulatami rewolucji kontrkulturowej. W latach dziewięćdziesiątych XX w. Komisja opublikowała dokumenty bardziej systematycznie podejmujące

tematykę kwestii moralnych w dialogu ekumenicznym: w 1990 r. raport „Kościół i świat” (*Church and World*), w 1997 r. serię dokumentów „Cenna jedność” (*Costly Unity*), „Cenne zaangażowanie” (*Costly Commitment*) oraz „Cenne posłuszeństwo” (*Costly Obedience*), zaś w 2005 r. studium „Chrześcijańskie perspektywy antropologii teologicznej” (*Christian Perspective on Theological Anthropology*).

W wymienionych wyżej dokumentach rozważano podziały w ocenie zjawisk etyczno-moralnych w szerszych kontekstach. Natężenie kontrowersji, poszerzający się zakres zagadnień wywołujących spory, niezrozumienie i wręcz niechęć do podejmowania dialogu pojawiające się w następstwie odmiennych ocen etycznych i wreszcie w wielu przypadkach paraliż dialogu oraz wewnątrzkościelne schizmy dobitnie uświadamiały jednak konieczność podjęcia systematycznej międzywyznaniowej refleksji nad różnicami etycznymi. Komisja „Wiara i Ustrój” miała szczególnie mandat do zainicjowania takich studiów, ale też jej członkowie byli świadomi, że nie są w stanie doprowadzić do sformułowania uzgodnionych ocen tego czy innego zjawiska. Różnice w interpretacjach etycznych są tak duże i sięgają tak głęboko, że pierwszym zadaniem organizacji zajmującej się dialogiem doktrynalnym musiało być przygotowanie czegoś w rodzaju podręcznika pomagającego zrozumieć czynniki kształtowania się etycznych odmienności oraz psychologiczne mechanizmy natężenia sporów wywołujących te odmienności. Stąd też w 2006 r. podjęto decyzję o konieczności powołania grupy studyjnej nad drogami, jakimi Kościoły formułują swoje nauczanie etyczne i moralne, a rok później studium to zatytułowano „Moralne rozeznanie w Kościołach” (*Moral Discernment in the Churches* (dalej: MDC) i pod takim tytułem opublikowano w 2013 r. dokument studyjny podsumowujący prace grupy.

Już samo sformułowanie celu postawionego przez grupę studyjną wyraźnie odsłaniało istotę dokumentu, który miał prowadzić do „zyskania większego zrozumienia natury różnic teologicznych i nieporozumień, aby rozwijać materiały i środki które ułatwią trudne rozmowy i teologiczne dyskusje o kwestiach moralnych” (MDC, 2013, s. 2). Dokument miał więc pokazywać, jak chrześcijanie różniący się w sądach etycznych powinni o tych różnicach rozmawiać, miał również odpowiedzieć na pytanie, dlaczego różnice te zachodzą między Kościołami, jak i wewnątrz nich.

Sam dokument również nie uniknął kontrowersji. Prawosławni delegaci zgodzili się na jego publikację tylko pod warunkiem zamieszczenia załącznika, w którym przedstawiano ich zastrzeżenia dotyczące treści. Również reprezentanci rzymskokatolicki wyrazili swoje uwagi. Ostatecznie jednak dokument stał się punktem wyjścia i jednocześnie punktem odniesienia dla dalszych prac Komisji nad ekumenicznymi konsekwencjami różnic w nauczaniu etycznym.

W 2015 r. Komisja powołała nową grupę studyjną, która swoją pracę zorganizowała w dwóch projektach. Pierwszy miał na celu opisowe zestawienie podejść teologicznomoralnych w poszczególnych tradycjach, przy czym zadbać o szeroką reprezentatywność wyznaniową. Poszczególne przykłady zostały przygotowane albo przez reprezentantów danego wyznania, albo przez ekspertów wyznaczonych przez Komisję. Drugi prezentował historyczną perspektywę kształtowania się tych podejść w poszczególnych tradycjach, z koncentracją na zmianach, jakie w nich zachodziły i jakie się już dokonały. W celu zyskania większej jednorodności w sposobie prezentacji autorzy odnosili się do wielu pytań badawczych: co było powodem angażowania się w proces reinterpretacji stanowiska moralnego czy etycznego? Jak ten proces się kształtował? Jak formułowano argumentację? Jakie elementy odgrywały szczególną rolę? Jak to się odbywało? Kto był angażowany w podejmowanie decyzji? Jaki autorytet miały te osoby? I wreszcie, co pomogło w danej tradycji uniknąć rozłamu po przyjęciu danej zmiany? (*Churches and Moral Discernment: Learning from Traditions*, dalej: CMD 1, 2021, s. xii).

Rezultaty prac obu projektów zostały przedłożone w 2018 r. oraz w 2019 r. przed Komisją, a następnie opublikowane w 2021 r. w postaci trzech obszernych dokumentów studyjnych: „Kościoły i rozeznanie moralne: ucząc się z Tradycji” (CMD 1); „Kościoły i rozeznanie moralne: ucząc się z historii” (*Churches and Moral Discernment: Learning from History*, dalej: CMD 2); „Kościoły i rozeznanie moralne: ułatwić dialog dla budowania koinonii” (*Churches and Moral Discernment: Facilitating Dialog to Build Koinonia*, dalej: CMD 3). Całość tworzy więc serię, w której pierwszy i drugi tom dotyczą odpowiednio pierwszego i drugiego projektu, natomiast tom trzeci jest refleksją nad poprzednimi i formułując teorię dialogu ekumenicznego nad zagadnieniami etycznymi, stanowi uzupełnienie dla dokumentu „Moralne rozeznanie w Kościołach” z 2013 r. Obecnie wciąż trwa zapoznawanie się z całą serią w świecie relacji ekumenicznych i międzywyznaniowych.

Wymienione cztery dokumenty są obszernym materiałem, kształtującym wiedzę dotyczącą teorii dialogu ekumenicznego nad kwestiami moralnymi, wiedzę o drogach kształtowania nauczania moralnego poszczególnych Kościołów, jak i wiedzę o międzywyznaniowej ocenie wybranych faktów moralnych. W artykule naukowym ograniczonym objętościowo nie jest możliwym przybliżenie wszystkich nakreślonych punktów. Przedstawiane opracowanie koncentruje się na pierwszym z nich, szczegółowo analizując kluczowe tematy obecne w debacie etyczno-moralnej: jakie są źródła rozeznania moralnego przyjmowane przez Kościoły chrześcijańskie oraz jakie są główne czynniki podziału. Naświetlenie obu dostarcza ważnego instrumentu teoretycznego w wewnątrzchrześcijańskiej debacie etycznej.

Dokumenty opisują i niejako „standaryzują” podstawowe pojęcia dialogu nad zagadnieniami moralnymi, takie jak: etyka normatywna i opisowa, moralność, teorie moralne itd. Ich przedstawienie nie różni się od ogólnie przyjętego rozumienia powyższych pojęć. Warto jednak przytoczyć definicję rozeznania moralnego, będącą kluczową we właściwym ujęciu natury podziałów w nauce moralnym. Zdaniem Komisji oznacza ono podejmowanie decyzji moralnych w Kościele i jest procesem, w którym wspólnota albo jednostka próbuje odkryć wolę Bożą dla zrozumienia i sformułowania odpowiedzi na pytania, przed którymi staje człowiek szukający tego, co prawdziwe i co dobre. We wspólnotach chrześcijańskich rozeznanie moralne nie ogranicza się jedynie do modlitwy, medytacji czy błagania kierowanego do Boga, ale obejmuje również sięganie po różne źródła oraz krytyczne myślenie (MDC, 2013, s. 11).

2. Źródła rozeznania moralnego w Kościołach

Stwierdzenie, że żyjemy w społeczeństwach etycznego relatywizmu stało się już truizmem powtarzany często nieomal bezwiednie. Jest to oczywiście słuszna diagnoza. Ernest Gellner, jeden z najwybitniejszych teoretyków postmodernizmu podkreśla, że relatywizm jest jedyną zasadą współczesnej epoki i dodaje nieco humorystycznie, że zachowując jej logikę powinniśmy mówić właściwie o antyantyrelatywizmie, skoro wystrzega się ona jakichkolwiek stałych zasad – a przecież relatywizm za zasadę mógłby być uznany (Gellner, 1997, s. 37).

Skoro przyjmujemy, że relatywizm tworzy etyczny kontekst naszego czasu, to musimy stwierdzić również etyczny pluralizm. Jacek Hołówka (2001, s. 14) wymienia siedem teorii etycznych funkcjonujących niejako obok siebie, od formalizmu i utilitaryzmu, po etykę umowy społecznej i teorię uprawnień, decydujących o kryteriach oceny postępowania i sądów oraz w konsekwencji kierujących etycznymi decyzjami podejmowanymi tak przez jednostki, jak i grupy. Poszczególne podejścia mają różną historię oraz bazują na odmiennych założeniach filozoficznych czy aksjologicznych, a ich zestawienie dobitnie pokazuje stopień skomplikowania współczesnych debat etycznych.

Kościoły chrześcijańskie funkcjonują więc w okolicznościach etycznego relatywizmu i pluralizmu, co oznacza, że z jednej strony muszą mierzyć się z próbami docierania do społeczeństw zdeorientowanych etycznie, z drugiej zaś same muszą stale teologicznie interpretować i odpowiadać na podejścia, metody i tematy pojawiające się w debacie etyczno-moralnej (Reuter, 2015, s. 49). W konsekwencji też Kościoły, różniące się przecież teologiami i szczegółowiej, antropologiami teologicznymi, odmiennie podchodzą do wielu kwestii etycz-

nych. Co więcej, odmiennie definiują samą pozycję refleksji moralnej czy etycznej w swych systemach teologicznych i odmiennie widzą rolę swego autorytetu w sprawach decyzji etycznych.

Kolejnym truizmem jest stwierdzenie, że chrześcijanie żyjący w różnych społeczeństwach i w różnych kulturach spotykają się z wartościami i normami w nich dominującymi, a także doświadczają aksjologicznych, etycznych i socjologicznych przemian. Spotkania te mają różne rezultaty – mogą być akceptacją czy afirmacją, mogą też być kontestacją czy odrzuceniem wspomnianych norm, wartości czy przemian. Niemniej jednak Kościoły stoją przed ciągłym wyzwaniem poszukiwania odpowiedzi na tematy moralne, uwzględniając geograficzne i kulturowe różnice. Wyzwania te jeszcze wzrastają, gdy dany Kościół funkcjonuje w wymiarze globalnym. Kryzys we Wspólnocie Anglikańskiej wywołany kontrowersjami wokół różnych postaw wobec postulatów dopuszczenia do ordynacji osób żyjących w związkach homoseksualnych jest dobitnym tego przykładem (Sedgwick, 2019, s. 3).

To jedynie fragment szerokiego zbioru problemów, z którymi musi mierzyć się ekumenizm w swej refleksji etycznej. Nakreślone powyżej uwagi wprowadzają jednak w kilka kluczowych obszarów tej refleksji. Pierwszym jest zagadnienie źródeł moralnego rozpoznania Kościołów. Bez wątpienia etyczny pluralizm również wyrasta z różnych odpowiedzi na pytania o źródła kryteriów sądów moralnych i etycznych. Ich ustalenie wymienia się wśród kluczowych zadań w formułowaniu ekumenicznej odpowiedzi na różnice w nauczaniu etycznym Kościołów. Naturalnie, ułożenie listy tych źródeł jest przedmiotem sporów, które odzwierciedlają fundamentalne różnice między wyznaniem dotyczące poznania teologicznego: rozumienia Tradycji, interpretacji Pisma Świętego, czy miejsca rozumu i doświadczenia teologicznego. Niemniej jednak, udało się to, choć pod pewnymi warunkami, teologom z „Wiary i Ustroju”.

Komisja podkreśla, że w swym moralnym rozpoznaniu chrześcijanie posługują się zarówno źródłami, które są specyficznie chrześcijańskie (pochodzące z wiary), jak i wykraczające poza chrześcijaństwo (rozum ludzki i inne źródła mądrościowe), a zakres autorytetu, jaki jest przyznawany tym drugim jest również czynnikiem różnicującym. Pierwszy zbiór otwiera prowadzenie przez Ducha Świętego. Komisja zaznacza przy tym, że wszystkie Kościoły przyjmują działanie i asystę Ducha Świętego za fundament moralnego rozeznania, chociaż niekiedy odmiennie je odczytują: niektóre uważają, że Duch Święty inspiruje wybrane osoby, które z kolei uczą pozostałych wiernych; inne uważają, że szczególnym miejscem działania Ducha Świętego jest specyficzne zgromadzenie wiernych, jak synod bądź zebranie kongregacji. Jeszcze inne uważają, że Duch Święty działa w całym Kościele, ale rozpoznanie jego działania jest rolą wyznaczonych jednostek, które pełnią funkcję autorytetu nauczycielskiego.

Wspólnym jest wiara Kościołów, że Duch Święty towarzyszy chrześcijanom w ich rozpoznaniu i rozwijaniu sądów moralnych (MDC, 2013, s. 24; CMD 1, 2021, s. xviii).

Kolejnym fundamentalnym źródłem jest Pismo Święte, rozumiane jako żywe słowo Boga, które jest odbierane i interpretowane w życiu wspólnoty kościelnej. Kościoły powszechnie przyjmują przy tym, że z Pisma Świętego czerpią mądrość przy rozeznawaniu sądów moralnych. Co prawda, istnieją między nimi różnice w hermeneutyce treści biblijnej, jak i w odmiennym lokowaniu miejsca Pisma Świętego w procesie rozeznawania moralnego: np. część Kościołów traktuje Biblię jako punkt wyjścia, inne zaś nakładają Biblię na rezultaty przeprowadzonej wcześniej analizy społecznej (MDC, 2013, s. 25).

Tradycja jest następnym z wymienionych źródeł, jest jednocześnie jednym z tych zagadnień, które od dekad były kluczowym tematem refleksji ekumenicznej. Odpowiedzią na międzywyznaniowe kontrowersje wynikające z różnic w definiowaniu tradycji było zaproponowane przez „Wiare i Ustrój” w 1963 r. rozróżnienie na Tradycję, tradycję i tradycje. Tradycja pisana dużą literą jest rozumiana jako sama Ewangelia, przekazywana przez pokolenia w Kościele, zaś małą literą oznacza proces przekazywania przekonań i praktyk wspólnoty kościelnej. Tradycje (w liczbie mnogiej) odnoszą się do poszczególnych tradycji wyznaniowych czy denominacyjnych (Rodger, Vischer, 1964, s. 50). Z tradycją łączy się kolejne źródło, jakim jest urząd nauczycielski. Oczywiście przybiera on różne formy oraz ma różny zakres obowiązywania, niemniej jednak wszystkie Kościoły kształtują jakieś jego formy, odpowiadające również za dochowanie wiary w sądach moralnych. Jako piąty punkt tej listy wymieniona zostaje duchowość, która, zwłaszcza jako modlitwa, czy to indywidualna, czy wspólnotowa, jest uznana za kluczowy moment towarzyszący rozeznaniu moralnemu. Przy tej okazji teologowie z „Wiary i Ustroju” wspominają o liturgii i formach pobożności stanowiących żywą pamięć danego Kościoła, dzięki którym wiara w Chrystusa formuje kolektywną pamięć danej wspólnoty przekazywaną przez pokolenia. Kształtuje się w ten sposób tożsamość, na której fundamencie rozstrzygają się sądy moralne (MDC, 2013, s. 26).

Ostatnim w pierwszym zbiorze źródeł specyficznie chrześcijańskich jest kultura danego Kościoła (CMD 3, s. 13). Chodzi tu o specyficzne dla danego kraju albo regionu zwyczaje czy nawet pewien etos, które nakładają się na ogólną czy globalną doktrynę i praktyki tego Kościoła. Często dotyczy to różnych nieoficjalnych czy niepisanych wartości i wzorów kultury, które współkształtują wspomniany etos. Mogą one odzwierciedlać i reprezentować szerszą kulturę danego miejsca, w którym żyje wspólnotach chrześcijańska, choć oczywiście kultura chrześcijańska i kultura lokalna często stoją wobec siebie w opozycji.

Drugi zbiór tworzą źródła, które, jak już wspomniano, nie są wyłącznie chrześcijańskie. Otwiera go rozum, który jest określony jako oczywisty i niezbędny dla każdego rozeznania moralnego i mający szczególny autorytet, który wynika z przekonania, że zdolność do racjonalnego myślenia jest centralnym aspektem natury ludzkiej stworzonej przez Boga. Komisja dostrzega przy tym trzy różne perspektywy w ujmowaniu miejsca rozumu w rozeznawaniu moralnym: w pierwszej rozum jest traktowany jako źródło autorytarne, będące rezultatem Bożego daru, jakim jest racjonalna natura i zdolność do rozumowego rozpoznania. W drugiej rozum jest zawsze stawiany w kontekście wiary, co może sugerować jego podrzędność wobec niej. Według trzeciej pozycja rozumu w rozeznaniu moralnym musi uwzględniać grzech ludzki i wynikającą z niego egoistyczną skłonność do samozwodzenia. Nietrudno odczytać w tym zestawieniu etykiety liberalizmu i konserwatyzmu, którymi najczęściej opisuje się pozycję nauczania moralnego danego Kościoła (Brown, 2010, s. 14).

Z rozumem łączy się kolejne źródło rozpoznania moralnego, mianowicie prawo naturalne. Dyskusja nad prawem naturalnym jest kolejnym z gorących tematów w refleksji ekumenicznej, a jego filozoficzne ujęcia różnicują tradycje teologiczne, niemniej jednak teologowie z „Wiary i Ustroju” uzgadniają, że człowiek obdarzony rozumem i wolnym wyborem może uczestniczyć w odwiecznym prawie stanowiącym o Bożym planie stworzenia. W konsekwencji też ludzie są zdolni po pierwsze do rozpoznania, co jest dobre, a co jest złe i do określenia jako normatywne tego, co zgodne jest z planem stworzenia (MDC, 2013, s. 28).

Teorie moralne to trzecie źródło ze zbioru niespecyficznie chrześcijańskiego. Zbiega się ono ze wspomnianym powyżej wyliczeniem Jacka Hołówki, choć Komisja wylicza trzy główne podejścia: etykę aretologiczną, teleologiczną oraz deontologiczną. W dokumentach „Wiary i Ustroju” stwierdza się, że podejścia te dotyczą metod, jakie stosuje się przy formowaniu sądów moralnych i podkreśla, że przez wieki wykształciły one swe szkoły, tradycje i myśliciele, którzy uzasadniali ich pozorny autorytet jako źródła moralnego rozpoznania. Niejednokrotnie więc definiowanie metod sądów moralnych czy etycznych stało się aksjomatem i istotą kryteriów tych sądów (CMD 3, 2021, s. 80; MDC, 2013, s. 11n).

Nauki (przyrodnicze, społeczne i humanistyczne) to kolejne źródło moralnego rozeznania, chociaż najczęściej jest ono konfrontacyjne: odkrycia naukowe stawiają w nowym świetle zarówno same zjawiska, ich moralne i etyczne oceny, a także metody i kryteria, jakimi te oceny są dokonywane. Ponadto, rozwój naukowy skutkuje wyłanianiem się nowych problemów etycznych i nowych metod kształtowania sądów moralnych, co stanowi również wyzwanie dla poszczególnych teologii. Refleksja ekumeniczna musi dodatkowo

uwzględniać różne podejścia w tradycjach teologicznych do relacji między wiarą i nauką.

Jako piąte źródło tego zbioru Komisja wymienia sumienie rozumiane jako inherentną moralną świadomość (albo moralny sens) osoby, wyznaczając przy tym trzy drogi jego rozumienia: po pierwsze, jako zdolność człowieka do pragnienia dobra, odróżniania dobra od zła i odpowiedzialności za swe czyny. Po drugie, jako opisane w Biblii prawo moralne wpisane w ludzkie serce, a więc dana człowiekowi przez Boga świadomość dobra i zła. Wreszcie, po trzecie, sumienie jest ujmowane jako respektowanie głęboko wpojonych moralnych przekonań (MDC, 2013; CMD 3, 2021, s. 57).

Doświadczenie to kolejne źródło moralnego rozeznania, coraz częściej podkreślane w refleksji ekumenicznej. Ocena jego wpływu może być ambiwalentna: z jednej strony może zaburzać sądy moralne poprzez poleganie na stereotypach czy przesądach, z drugiej może być ważnym źródłem rozeznania, jeżeli towarzyszy mu właściwe wsparcie innych. Doświadczenie wprowadza również do rozpoznania moralnego subiektywne przeżycie religijne, osobiste spotkanie z Bogiem. Ponadto, określenie doświadczenia jako źródła pozwala na zrozumienie znaczenia kontekstu (i w konsekwencji doświadczeń) decyzji moralnych innych. Warto zaznaczyć tutaj, że rola doświadczenia jako źródła refleksji teologicznej jest też podkreślana przez wiele nurtów teologii liberalnej, postkolonialnej i teologii wyzwolenia (Benjamins, 2016, s. 4).

Kolejnym wymienionym źródłem jest prawo cywilne oraz prawa człowieka. Naturalnie teologowie Komisji zwracają uwagę na geograficzne i kulturowe różnicowanie prawa, jak i na różnice w filozofii prawa: traktowanie go jako podlegającego przemianom i w konsekwencji relatywizującego się, czy przeciwnie, przenoszenie obowiązywalności jakichś praw partykularnych na poziom uniwersalny. W dyskusji nad instrumentami prawnymi szczególnie miejsce przysługuje aktom normatywnym, które wyznaczają standardy moralne w skali globalnej, takim jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. W przestrzeni teologii chrześcijańskiej akty te są traktowane (choć z zastrzeżeniami) jako narzędzia pomagające respektować niezbywalne prawa przysługujące osobie ludzkiej oraz jej osobową godność.

Wreszcie jako ostatnie (ale należy dodać szczególnie istotne) źródło została wyróżniona kultura. Definiowana jako system praktyk, przekonań, norm, wartości, narracji, tworzy kontekst rozeznawania moralnego i w sposób szczególny, głęboko i latentnie wpływa na moralne decyzje podejmowane przez jednostki: nie tylko na jej określanie, co jest dobre, a co złe, ale nawet na to, co stanowi problem moralny. Relacje między chrześcijaństwem a kulturą lokalną mogą być różne: chrześcijaństwo może posiłkować się elementami lokalnej kultury w rozeznawaniu moralnym, ale też może stać z nią w konflikcie. Warto

tu zauważyć, że Komisja „Wiara i Ustrój” wielokrotnie podkreślała znaczenie budowania kultury chrześcijańskiej w realizacji misji Ewangelii (jak w bardzo ważnym dokumencie *The Church: Towards the Common Vision*, 2014, s. 7).

3. Główne czynniki podziału

Powyższa lista źródeł rozeznania moralnego jest użytecznym metodologicznym narzędziem sumującym i hierarchizującym źródła nauczania moralnego Kościołów. Określa możliwie szeroki ich zakres, pozwalając ekumenistom na orientację w poszczególnych podejściach wyznaniowych i pośrednio na stwierdzenie, co je łączy i co dzieli. Czynniki podziału są również systematycznie i szczegółowo przedstawione w dokumencie „Moralne rozeznanie w Kościołach”, a także, w bardziej rozproszony sposób, w serii trzech dokumentów „Kościoły i rozeznanie moralne”.

Komisja wyróżnia przede wszystkim dwie kategorie czynników podziału, zaznaczając, że to rozróżnienie ma charakter metodologiczny, a w rzeczywistości obie kategorie nakładają się na siebie. Pierwsza z nich obejmuje czynniki społeczne i eklezjalne, które kształtują i wpływają na komunikację. Druga dotyczy czynników pochodzących z różnych podejść do rozeznania moralnego. Ich świadomość może ułatwić dyskusję nad kwestiami moralnymi, tak poprzez ustalenie wspólnego fundamentu, jak i przez wykorzystanie ich w dialogu (MDC, 2013, s. 33).

Pierwszą kategorię otwierają konteksty kulturowe i historyczne. Zdaniem Komisji ich wpływ jest oczywisty, a miejsce kulturowe i historyczne, w którym żyją członkowie danego Kościoła, nieuchronnie odzwierciedla się w ich myśleniu, w ich doświadczeniu, i w ich chrześcijańskim życiu. Kolejnym czynnikiem jest odmienne rozumienie tego, co jest istotą danego problemu. Takie sytuacje w relacjach międzywyznaniowych często mają miejsce, kiedy grupy albo jednostki w nich uczestniczące w odmienny sposób wykorzystują źródła istotne dla interpretacji danej sytuacji, kiedy te interpretacje są kształtowane przez różne źródła bądź też kiedy stosują te same pojęcia, albo inaczej je rozumieją (CMD 3, 2021, s. 47). Emocjonalna intensywność kwestii moralnych jest trzecim opisanym czynnikiem podziału. Komisja „Wiara i Ustrój” zwraca uwagę na fakt, że dyskusje na tematy moralne są pełne emocji. To może mieć pozytywny efekt dla dialogu, bowiem zwraca uwagę na znaczenie, jakie jest przypisywane danemu problemowi. Dodać należy, że stosowność natężenia wyrażania emocji jest warunkowana kulturowo, co w sytuacjach dyskusji międzywyznaniowych dotyczących sporów etycznych powoduje dodatkowe napięcia czy nieporozumienia. Czynniki podziału mają

również aspekt tożsamościowy, bowiem są zakorzenione albo w doświadczeniu ludzkim, albo odnoszą się do definiowania samego siebie, bądź też do rozumienia swego zbawienia. W takiej sytuacji silne emocje towarzyszące debatom moralnym są lepiej zrozumiałe, lepiej też jest zrozumiałe zarówno wypływające z nich zagrożenie dla dialogu, jak i szanse dla kształtowania wspólnoty świadomej dwuznaczności ludzkiej rzeczywistości. Kulturowy protokół debaty moralnej jest kolejnym czynnikiem podziału. Tym sformułowaniem Komisja zwraca uwagę na rozłamy, które są konsekwencją niezrozumienia norm kulturowych, zarówno kościelnych, jak i społecznych. Takie niezrozumienia mogą być dwojakie: wyrastające ze stylów prowadzenia debaty oraz z podejść do sposobów podejmowania decyzji. W pierwszym przypadku chodzi zwłaszcza o granice akceptacji wykorzystywania środków dyskusji czy poziomu wyrażania emocji, których przekroczenie uniemożliwia dalszą rozmowę. W drugim o odmienności kulturowe odnoszące się do osiągnięcia rezultatu: w niektórych kulturach decyzja może opierać się tylko o konsensus, w którym uczestniczą wszystkie strony, w innych jest wyrazem woli większości, w jeszcze innych autorytet rozstrzygający przysługuje jednostkom, albo grupom pełniącym rolę lidera (liderów). Wszystkie te przypadki mogą blokować proces dialogu ekumenicznego (MDC, 2013, s. 34nn).

Różne cechy strukturalne Kościołów są kolejnym czynnikiem. Komisja zauważa, że chociaż w relacjach międzywyznaniowych są takie różnice w odpowiedziach na kwestie moralne, które nie pociągają za sobą poważniejszych konfliktów, są też i takie sytuacje, w których Kościoły lub wspólnoty Kościołów odmiennie ustalają granice tych różnic. Kluczem mogą być tu inne rozumienia autorytetu w Kościele albo struktury Kościoła. Z tym punktem wiąże się czynnik rozumienia władzy i rozróżnienia pomiędzy władzą i autorytetem. Jest oczywiste, że Kościoły muszą operować w różnych systemach stratyfikacji społecznej i brać pod uwagę powiązane z nią role czy oczekiwania i w konsekwencji uczestniczyć w procesie kształtowania równowagi sprawowania władzy (CMD 3, 2021, s. 58nn). Władza w Kościele nie może zaś przeobrażać się w czyste egzekwowanie posłuszeństwa albo w ukrywanie ludzkiego, świeckiego interesu pod pozorem respektowania woli Ducha Świętego, ale ma być kierowanym przez autorytet poszukiwaniem sposobów odpowiedzi na Bożą wolę.

Oczywistym czynnikiem podziału, nie tylko w procesie ekumenicznym, jest odwoływanie się do stereotypów, a więc do generalizujących atrybutów przypisywanych określonym grupom i prowadzących często do ich stygmatyzacji i do dyskryminacji. Stereotypy mogą skutecznie paraliżować międzywyznaniowy dialog dotyczący kwestii moralnych poprzez wyolbrzymianie różnic i minimalizowanie podobieństw pomiędzy partnerami. Postawy wobec in-

ności są ostatnim czynnikiem w pierwszej kategorii. Czy to otwartość wobec innych, czy zamknięcie na inność są efektem wychowania w rodzinie, uwarunkowań społeczno-kulturowych, czy doświadczeń osobistych. Kościoły również mają swój udział w kształtowaniu pozytywnego czy też negatywnego podejścia do inności poprzez określanie norm, jednakże odmienne traktowanie inności przez poszczególne grupy w danym Kościele może również być przyczyną podziałów (MDC, 2013, s. 44nn).

Druga kategoria czynników podziału wiąże się z wewnętrzną cechą samego procesu rozeznania moralnego. Chodzi w niej przede wszystkim o pytanie, jak kształtowane są podejścia moralne. Listę rozpoczyna stosowanie różnych źródeł w rozeznaniu moralnym oraz przypisywanie im różnych znaczeń. Uderzającym przykładem jest tu moralna ocena samobójstwa i uwzględnianie w niej wyników badań naukowych, co dobrze pokazuje zachodzące zmiany, niemniej jednak ten czynnik może sięgać głębokich różnic doktrynalnych między Kościołami. Kolejnym jest odmienna interpretacja źródeł. Najbardziej jaskrawym przykładem jest lektura Pisma Świętego, która podlega różnym zasadom hermeneutycznym w zależności od kultury i wyznania, ale uwaga ta odnosi się również do innych przykładów. Konflikt między nakładającymi się na siebie zasadami jest kolejnym czynnikiem tej kategorii. Jak zauważa Komisja, Kościoły formułują pewne zasady, które manifestują istotę działania chrześcijańskiego w świecie, jak na przykład „chronienie i promowanie życia” albo „solidarność z biednymi” (MDC 2013, s. 50; CMD 3, s. 59). Mogą jednak zajść sytuacje, kiedy takie zasady zderzają się ze sobą i tworzą konflikt moralny. Uświadomienie sobie jego przyczyn daje możliwość zrozumienia podejścia drugiej strony i w konsekwencji kontynuowanie dialogu. Czwartym czynnikiem w tej kategorii jest różne stosowanie tej samej zasady. W międzywyznaniowej debacie etycznej zachodzą bowiem sytuacje, kiedy jakaś zasada jest podzielana przez strony dyskusji, ale jest albo inaczej wyrażana, albo też inaczej osiągnana. Takie różnice mogą wynikać ze sposobu, w jakim dokonuje się moralne rozeznanie danej grupy, z różnych perspektyw kulturowych czy historycznych, czy z różnego doświadczenia. Ostatnim czynnikiem jest podział następujący w wyniku konfliktu między różnymi podejściami do rozumowania moralnego. Chodzi więc o sytuację uniwersalną, wykraczającą dalece poza wymiar wewnątrzchrześcijański. Różne metody rozumowania prowadzą do różnych ocen danego faktu. W dialogu ekumenicznym kluczowym jest uświadomienie sobie, że metody rozumowania nie mogą stać się źródłami oceny moralnej (MDC, 2013, s. 52; CMD 3, 2021, s. 81).

* * *

Wyodrębnione przez Komisję „Wiara i Ustrój” źródła moralnego rozeznania w Kościołach oraz czynniki podziału są ważną częścią teorii dialogu ekumenicznego nad zagadnieniami moralnymi. Ekumeniści znają i doświadczają natężenia kontrowersji i konfliktów, jakich dostarczają różnice w nauczaniu moralnym, powodujące często zniechęcenie do podejmowania dialogu doktrynalnego czy praktycznego, czy wręcz oskarżenia o brak wiarygodności chrześcijańskiej. W opisanych powyżej punktach ta wiedza i doświadczenie znajdują swoje odzwierciedlenie. Znajomość przyczyn różnic oraz mechanizmów kształtowania się sądów moralnych w zależności od szerokich kontekstów pozwala na lepsze przygotowanie do dyskusji międzywyznaniowej i uniknięcie niebezpieczeństwa uwikłania się w spory terminologiczne czy historyczne. Stąd też Komisja słusznie wiąże duże nadzieje z prowadzonymi przez powołaną grupę studiami nad dialogiem, nie pozostawiając naturalnie złudzeń na szybkie doprowadzenie do zbieżności w nauczaniu moralnym Kościołów. W teorii dialogu chodzi o to, jak rozmawiać, aby dążenie do jedności chrześcijan było nadal kontynuowane.

Bibliografia

- Benjamins Rick, 2016, *“Something is recognised: A liberal Protestant reflection on Erik Borgman’s cultural theology*, HTS Theological Studies, nr 4(72), s. 1–7.
- Brown Malcolm, 2010, *Tensions in Christian Ethics. An Introduction*, SPCK, London.
- Gellner Ernest, 1997, *Postmodernizm, rozum i religia*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Hołówka Jacek, 2001, *Etyka w działaniu*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Jaskóła Piotr, 2014, „*Natura i misja Kościoła*”. *Świadectwo rozwoju eklezjologii Komisji „Wiara i Ustrój”*, Studia Europaea Gnesnensia, nr 28, s. 33–34.
- Karski Karol, 1986, *Dążenia ekumeniczne we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Novum, Warszawa.
- Karski Karol, 1996, *Ruch „Wiara i Ustrój”*, w: Waław Hryniewicz, Jan Sergiusz Gajek, Stanisław Józef Koza (red.), *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 291–293.
- Kopicc Piotr, 2005, *Eutanazja we wspólnych uzgodnieniach Kościołów Katolickiego i Ewangelickiego w Niemczech*, Roczniki Teologiczne, z. 7, nr 52, s. 123–139.
- Rausch Thomas, 1989, *Ethical Issues And Ecumenism*, America, nr 160, s. 30–33.
- Reuter Hans-Richard, 2015, *Grundlagen und Methoden der Ethik*, w: Wolfgang Huber, Torsten Meireis, Hans-Richard Reuter (red.), *Handbuch der Evangelischen Ethik*, Verlag C.H. Beck, München.
- Rodger Patrick C., Lukas Vischer Lukas (red.), 1964, *The Fourth World Conference on Faith and Order: The Report from Montreal 1963*, Faith and Order Paper 42, SCM Press, London, s. 50–60.
- Sedgwick Peter H., 2019, *The Origins of Anglican Moral Theology*, Brill, Leiden.
- Wijlens Myriam, Shmaliy Vladimir (red.), 2021, *Churches and Moral Discernment: Learning from Traditions*, vol. 1, Faith and Order Paper 228, WCC Publications, Geneva.

- Wijlens Myriam, Shmaliy Vladimir, Sinn Simone (red.), 2021, *Churches and Moral Discernment: Learning from History*, vol. 2 Faith and Order Paper 229, WCC Publications, Geneva.
- World Council of Churches, 2013, *Moral Discernment in the Churches. A Study Document*, Faith and Order Paper 215, WCC Publications, Geneva.
- World Council of Churches, 2014, *The Church: Toward the Common Vision*, Faith and Order Papers 214, World Council of Churches, Geneva.
- World Council of Churches, 2021, *Churches and Moral Discernment: Facilitating Dialog to Build Koinonia*, vol. 3, Faith and Order Paper 235, WCC Publications, Geneva.

Theory of Ecumenical Dialogue over Moral Issues in the Works of the Faith and Order Commission of the World Council of Churches

Summary: Differences in moral teaching deepen divisions between Christians, nowadays even more than differences in theological doctrine. Observations of ecumenists focusing on intra-Christian ethical divergences have sparked a systematic ecumenical reflection on this phenomenon. One of the most significant examples is the study group of the “Faith and Order” Commission, which has since 2006 conducted research on the causes of moral and ethical differences and strives to lay theoretical foundations of the ecumenical dialogue on moral issues. As a result, the Commission released a series of documents concerning moral discernment in the Churches. The article presents the research of the study group of the “Faith and Order” Commission. It emphasizes the two crucial elements of the theory of ecumenical dialogue on moral issues: sources of moral discernment in the Churches and main factors of the differences in the moral teaching of the Churches. It also outlines a broader context of the ecumenical difficulties brought about by the ethical divergences.

Keywords: „Faith and Order” Commission, ethics, moral discernment, ecumenical dialogue, ecumenical movement.

